

TAUTOS SAMPRATA – PARADIGMŲ KAITA¹

Bronislovas Kuzmickas

Mykolo Romerio universiteto
Humanitarinių mokslų instituto
Filosofijos katedra
Ateities g. 20, 08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 6) 990 5075
Elektroninis paštas brkuzm@gmail.com

Pateikta 2013 m. rugsėjo 16 d., parengta spausdinti 2013 m. spalio 20 d.

doi:10.13165/SMS-13-5-4-01

*Pradžioje tautiškumo nebuvo. Buvo tauta,
bet jiniai to nebuvo išsąmoninusi.
Vytautas Kavolis*

Anotacija. Straipsnyje nušviečiama, kaip keitėsi tautos ir tautiškumo sampratos paradigmniai bruožai nuo XVIII a. pab. – XX a. iki mūsų dienų. Vokiečių romantizmo ir klasikinės filosofijos, Apšvietos idėjos padėjo conceptualius, tradicine laikomos tautos sampratos pamatus, pagal kurią tautos yra žmonijos pirmąsias sandaros dalis. Prancūzijos didžiojoje revoliucijoje kilo politinės tautos idėja, teigianti, kad gyventojai, paklūstantys tiems patiems įstatymams, kalbantys ta pačia kalba sudaro tautą (naciją). Iro monarchinės daugiatautės imperijos, steigėsi modernios tautinės valstybės. Susiformavo du šio vyksmo variantai – „vakarietiškas“ (prancūziškasis) – valstybė sukuria tautą ir „rytietiškas“ (vo-

1 Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę.

kiškasis) – tauta sukuria valstybę, atitinkamai ir du teoriniai tautos ir valstybės santykio modeliai. XX amžiuje moksle vyrąja požiūris, kad svarbiausia tautos kaip pagrindinio istorijos subjekto iškilimo sąlyga buvo politiniai motyvai ir kultūriškai integruojančio spausdinto žodžio plitimas, vykęs feodalizmo irimo ir kapitalizmo kilimo laikotarpiu. Dėl politinių motyvų ir visuotinio raštingumo poveikio tautiškas transformavosi į nacionalizmą kaip ypatingą patriotizmo formą. Kai kurie mokslininkai kuria teorijas, teigiančias, kad tautos yra sukuriamos ar net išrandamos kaip „išsivaizduojamos bendruomenės“. Straipsnyje kritiškai vertinami išdėstyti požiūrių argumentai.

Reikšminiai žodžiai: tauta, valstybė, istorija, tradicija, kūryba.

Tradicinė samprata

Tautos, tautiškumo klausimai filosofijoje, kaip ir kituose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose Vakarų Europoje, ėmė kilti XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiuje. Tai nereiškia, kad tautos, kaip ypatingi kultūriniai istoriniai dariniai kaip tik šiais amžiais išniro istorijos arenoje. Tautų kilmės šaknis siekia tolimiausias praeitį, tai parodo kalba, kultūra ir kitokios iš kartos į kartą perduodamos etninės duotybės, tačiau tik minėtu laikotarpiu, įvardijamu kaip vėlyvoji modernybė, ėmė formuotis tautiškumo savimonė. Tautiškumo savivokos augimui, kuris žymėjo tarsi „antrąjį“ tautų gimimą, didžiulės reikšmės turėjo to meto politiniai, ekonominiai, kultūriniai pokyčiai, keitę daugelį visuomenės gyvenimo organizavimo formų. Feodalinę luominės atskirties bei uždarumo visuomenę keitė daug laisvesnė ir atviresnė kapitalistinė visuomenė, dinamiškas industrijos ir augančių miestų pasaulis. Iro tradicinės daugiatautės monarchinės valstybės, vietoj jų steigėsi tautiškumu grindžiamos modernios valstybės. Visuomenė sekuliarėjo, žmonės, tradiciškai tapatinę save su religija ir luomu, ėmė orientuotis į tautą ir valstybę.

Šių istorinių vyksmų kontekste skleidėsi konceptualieji tautiškumo idėjos kontūrai. Norint juos nors trumpai apžvelgti, reikia gręžtis į Apšvietos ir romantizmo palikimą, vokiečių klasikinę filosofiją. Galima išvardinti nemažai savitumų, skiriančių šias idėjines tėkmes vieną nuo kitos, nepaisant to, atskirų autorių pažiūros tiesiogiai ar netiesiogiai prisidėjo prie tautiškumo, kartais įvardijamo nacionalizmo terminu, idėjos plėtos.

Pirmiausia prisimintinas šveicaras J. J. Rousseau, jis neigiamai vertino mokslą, menų bei kitus civilizacijos pasiekimus, jiems priešino natūralumą, paprastumą, gamtiškumą, ragino žmones gręžtis į gamtą, joje, o ne kultūroje ieškoti gėrio. Kaip ir romantikai, jis teigė, kad kalba, šeima, tauta yra natūralios pasaulio tvarkos dalis, ne žmogaus sukurta ar išrasta, siūlė didelėms tautoms priešinti mažųjų tautų papročius².

Maždaug tuo pat metu vokiečiai J. G. Herderis, Novalis, F. Schleiermacheris rašė apie etninių papročių, gimtųjų kalbų, kultūros tradicijų, istorijos ryšį ir vertę. Herderis manė, kad tautų įvairovė yra dieviško plano dalis, kalbėjo apie savitą tautinį charakterį, tautos kultūros dvasią, išreiškiamą kalboje, literatūroje, religijoje. Kiekviena tauta įneša savo indėlį į žmonijos kultūros lobyną. Vokiečių romantizme itin reikšmingas buvo terminas

2 Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1979, p. 26.

Volk, reiškiantis papročių, kalbos, istorijos bendrumą, teigiantis, jog kiekviena kalba išreiškia savitą ja kalbančiųjų mąstymo būdą.

Kiekviena tauta kalba taip, kaip mąsto, o mąsto taip, kaip kalba, – teigė Herderis³.

Šiame kontekste ypač svarbi G. Hegelio filosofija, pagal kurią tautos yra absoliučiosios dvasios išsikūnijimo etapai, kiekvienu pasaulio istorijos laikotarpiu absoliučioji dvasia išsikūnija kurios nors tautos dvasioje. Kiekvienos tautos istorijoje slypi tam tikri tikslai, kuriuos ji įgyvendina realizuodama savo laisvę, kurdama kultūrą, ugdydama savo individualybę, pagaliau įgyvendindama savo pagrindinę paskirtį – sukurdamą valstybę. Šitaip tauta įneša savo indėlį į viso pasaulio istoriją, o to nesiekianti tauta lieka istoriškai nevisavertė. Reikia prisiminti ir vokiečių filosofą J. G. Fichte, kuris savo „Prakalbose vokiečių tautai“ kvietė savo liaudį atgimti doroviškai, plėtojo „uždaros valstybės“, apsaugančios tautą nuo svetimų įtakų ir stiprinančios jos charakterį, idėją. Tautiškumo idėjas filosofijoje tiesiogiai ir netiesiogiai kėlė ir prancūzas Ch. L. Montesquieu, anglas E. Burke, italas G. Mazzini ir kt.⁴

Šios idėjos sudarė tautos bei tautiškumo tradicinės sampratos pagrindą. Jos paradigmatai parametrai remiasi požiūriu, kad žmonija „natūraliai“ skaidosi į unikalias kultūrinės bendruomenes, vadinamas tautomis, kurios kuria savo istoriją, išgyvena kilimo, smukimo, atsigavimo laikotarpius, kurių išlikimui ir tęstinumui reikalingos nepaliaujamos sutelktos jos narių pastangos⁵.

Konkrečiau kalbant, tautos susidaro iš giminingų etninių grupių, kurios maišymosi ir vienijimosi keliu pasiekia tam tikrą kultūrinio vienalytiškumo ir savimonės lygmenį, tampa integruota visuma, gebančia telkti ir vienyti savo narius bendriems tikslams. Iš esmės tai romantinė samprata, pagal ją ekonominės bei kitokios medžiaginės priežastys nėra lemiamos tautos istorinei būčiai. Tauta taip pat apibrėžiama kaip kokia nors socialinė grupė, turinti bendrą ir išskirtinę istoriją ir kultūrą, konkrečią teritoriją, vienodą solidarumo jausmą⁶.

Integruota minėtų elementų visuma duoda pagrindą kalbėti apie tautinį tapatumą, kaip istoriškai kislį perimamumo ir tęstinumo, tradicijos ir inovacijos seką, kurios aplinkoje bręsta ir kiekvieno jos nario individualus tapatumas. Kiekvienas žmogus ateina į pasaulį tam tikroje kultūrinėje aplinkoje, tam tikroje tautinėje bendrijoje ir natūraliai tampa jos nariu. Jam objektyviai „užduodamas“ atitinkamas individualaus ir bendruomeninio tapatumo modelis, teigiantis tam tikrą gyvenimą įprasminančių vertybių skalę. Svarbu pabrėžti, jog esminis tautinio, kaip ir individualaus, tapatumo komponentas yra sąmoningumas kaip gyvenimo įprasminimo simbolių visuma. Visaverčiu gali būti laikomas tik save suvokintis ir apmąstantis tapatumas, kitaip tariant, reflektuojamas ir įsisąmoninamas istorinis „buvimas savimi“⁷.

3 *Poetika ir literatūros estetika. Nuo Aristotelio iki Hegelio*. Sudarė ir įvadą parašė V. Zaborskaitė. Vilnius: Vaga, 1978, p. 225.

4 Smith, A. D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai, 1979.

5 *Ibid.*, p. 118.

6 *Ibid.*, p. 117.

7 Kuzmickas, B. *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 17.

„Vakarietiškoji“ ir „rytietiškoji“ paradigmos

Minėtu istoriniu laikotarpiu išryškėjo du skirtingi modernių tautų formavimosi keliai ir atitinkami jų sampratų paradigminiai kontūrai. Vienais atvejais pagrindinis tautą formuojantis veiksnys buvo ir tebėra valstybė, jos įstatymai, norminantys piliečių ir valstybės santykius. Tai prancūziškasis, dar vadinamas vakarietiškuoju, kelias, prasidėjęs, kai XVIII amžiaus pabaigoje per Prancūzijos didžiąją revoliuciją buvo paskelbta, kad žmonės, turintys bendrų interesų, lojalūs bendriems juos ginantiems įstatymams, sudaro tautą (naciją). Tik tauta yra suverenas, tauta, o ne monarchas gali kurti įstatymus, žmogus turi būti lojalus tautai, jos įstatymams. Taigi, apie tautą pirmą kartą buvo prabilta politine prasme, toks politiškai apibrėžiamas tautiškumas įgavo nacionalizmo pavadinimą, pirmą kartą Europoje nacionalizmas visa jėga prasiveržė Prancūzijos revoliucijos metu⁸.

Kartu aiškėjo, kad prancūzų tautybę nulemia ne tik įstatymai, bet ir prancūzų kalba bei ja kuriama kultūra. Taigi, prancūzų tautą – naciją – suponavo ne tik piliečių politinės, bet ir kalbinės kultūrinės vienybės imperatyvas. Prancūzijoje revoliucija vykdė asimiliacinę kalbinę politiką, ir tai buvo daroma dėl politinių, o ne etnokultūrinių motyvų. „Kalbų įvairovė buvo pasmerkta kaip reakcinė, o kalbinė vienybė laikyta privaloma respublikoniško pilietybės sąlyga.“⁹ Individualių piliečių etninė kilmė, kalba ar dialektas, kuriuo kalbama namuose, nacijos apibrėžimui neturėjo reikšmės. Įsitvirtinus tokiai nacijos sampratai, Prancūzijos įstatymai iki šiol nepripažįsta tautinių mažumų, nors bretonai, baskai, elzasičiai, provansalai, korsikiečiai ir kitos mažumos neišnyko ir kartais prabyla apie savo teises.

Reikia pridurti, kad valstybės kaip lemiamo veiksnio pirmumas buvo būdingas ne tik prancūzų, bet ir anglų, amerikiečių, kai kurių kitų tautų tapatumo formavimuisi. Vidurio Europoje panašaus pobūdžio valstybė buvo prieškarinė Lenkija, vykdžiusi prievartinę gausių tautinių mažumų nutautinimo politiką. Vadovautais J. Pilsudskio mintimi: „Valstybė sukuria tautą, ne tauta valstybę.“¹⁰

Reikia skirti etniškai homogeniškas tautas, tokios yra, išskyrus kai kurias išimtis, Europos Sąjungos tautos, ir etniškai nehomogeniškas tautas, o tokios yra abiejų Amerikos žemynų, daugelis Afrikos ir Azijos valstybių. Jos yra etniškai mišrios, jų formavimuisi lemiamos reikšmės turėjo būtent valstybės, susikūrusios dažniausiai buvusių kolonijų teritorijose.

Valstybės, kurių daugumą gyventojų sudaro tos pačios etninės kilmės ir ta pačia kalba kalbanti tauta, ir yra vadinamos tautinėmis valstybėmis. Tautinių valstybių pradėjo rasti, kaip jau minėta, moderniaisiais laikais, jų gerokai padaugėjo vėliau, po Pirmojo pasaulinio karo nusilpus ir suirus kai kurioms daugiatautėms imperijoms. Rytų Europoje jų padaugėjo ir suirus Sovietų sąjungai. Tautinė valstybė visą XX amžių Europoje buvo vyraujantis valstybingumo modelis.

8 *Supra* note 4, p. 91.

9 Brubaker, R. *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*. Vilnius: Pradai, 1998, p. 26.

10 Hobsbawm, E. J. *Nations and Nationalisms since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p. 44–45.

Nuo „vakaritiškojo“ skiriasi „rytietiškasis“ tautos formavimosi variantas, kai pagrindinis tautą kuriantis veiksnys yra ne valstybė, bet kultūra plačiąja prasme: etninė kilmė, kalba, papročiai, istorinė atmintis, pasaulėjautos savitumai. Šią tradiciją, kaip jau minėta, labiausiai išreiškė vokiečių romantikai. Tautiškus laikomas pirminiu pradū, tauta tikima labiau negu valstybe, pastaroji kildinama iš tautos valios. Ypač svarbia laikoma kalba, bet, skirtingai nei „vakaritiškasis“ variantas, ne tiek dėl politinių, kiek dėl etninių kultūrinių motyvų, manant, kad su kalba yra glaudžiai susijusi tautos pasaulėjauta ir mąstysena.

Šitai išliko vokiečių, italų nacijos, tik XIX amžiuje sukūrusios savo tautines valstybes. Kadangi vokiečių tautinė savimonė išsiskleidė anksčiau, negu atsirado Vokietija kaip vieninga valstybė, tai ir tautos sąvoka nebuvo pirmapradiškai politinė, nebuvo siejama su abstrakčia pilietybės idėja¹¹.

Paradigminio pobūdžio skirtumai akivaizdūs – vokiškoji („rytietiškoji“) tautos samprata, išaugusi iš romantizmo šaltinių, orientavosi į etninę kilmę ir kultūrą, prancūziškoji („vakarietiškoji“), suformuota revoliucijos politinių siekių, orientavosi į valstybę, kultūrinę asimiliaciją. Minėti skirtumai duoda pagrindą apibendrinimui – Vakaruose valstybė sukūrusi tautą, o Rytuose tauta sukūrusi valstybę¹².

Tautų istorijoje netrūksta atvejų, kai apibūdinieji tautų formavimosi keliai susipina, vienas kitą papildo ir užbaigia. Ne vienos tautos istorinė raida skirtingais laikotarpiais yra judėjusi tai vienu, tai kitu keliu. „Tautiškus“ kriterijus paprastai apimdavo bendrą kilmę, kalbą, politines simpatijas ir teritoriją, skirtingais laikais akcentuojant skirtingus dalykus¹³.

Tautos ir nacionalizmas

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima skirti du svarbius tautų buvimą lemiančius veiksnius, kurių išsamesnis apibūdinimas gali padėti nubrėžti vienokios ar kitokios tautiškus sampratos paradigminius kontūrus. Pirmiausia, neabejotina, yra tai, kad gilinimasis į bet kurios tautos kilmės ištakas leidžia atskleisti jose tam tikrus etnokultūrinio pirmapradiškumo elementus – pirminis kultūrinis žmonių apibrėžtumas buvo ir tebėra iš esmės etnokultūrinis, individas tampa sąmoninga būtybe ne kitaip, o tik save patį ir kitus suvokdamas etniškai bei kalbiškai ir atitinkamai besireikšdamas.

Tokie mokslai, kaip archeologija, etnologija, kalbotyra, kiekvienas savais metodais tyrinėja etnosų kilmę ir raidą ir atranda senąsias, dar priešistorinių laikų kultūras. Pagal žemėje randamus jų materialiojo palikimo objektus (drabužių liekanas, papuošalus, įrankius, ginklus), senuosius vietovardžius (vandenvardžius) daromos prielaidos ir apie žmones, galimus to palikimo kūrėjus ir vartotojus. Mokslinėje literatūroje jų bendruomenės identifikuojamos kaip aisčiai¹⁴, keltai, germanai ir kitokie etnosai, kurie keliavo, maišėsi,

11 *Supra* note 9, p. 17.

12 Wandycz, P. S. *Laisvės kaina. Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*. Vilnius: ALK/Baltos lankos. 1997, p. 142.

13 *Ibid.*, p. 23.

14 Jovaiša, E. *Aisčiai. Kilmė*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas. Lietuvos mokslų akademija, 2012.

skaidėsi, išnyko arba išliko, įgydami kaskart apibrėžtesnius kultūrinius pavidalus, galiausiai išsirutuliojo į tautos moderniąją prasme, gebančias kurti savo valstybes.

Kita šio vyksmo pusė yra nenutrūkstama kultūrinė kūryba, besiskleidžianti paprotiniais, ūkiniais, teisiniais, religiniais, politiniais turiniais. Kūrybinė veikla ir yra tas antrasis veiksnys, užtikrinantis iš tolimos praeities ateinančių tautiškumo duotybių tęstinumą, suteikiantis joms susietumą ir vientisumą, kartu ir konkretų istorinį tautos būties apibrėžtumą.

Kalbant apie tokią kūrybą kaip daugialypę istorinę kultūrinę veiklą, reikia pasakyti, kad ją suponuoja bei lemia, viena vertus, tam tikras objektyvių (politinių ir ekonominių ir kt.) aplinkybių kompleksas, kartais ribodamas, kartais provokuodamas ir atverdamas galimybes ir, kita vertus – sąmoninga ir tikslinga asmenybių bei jų grupių veikla. Tokios veiklos stoka ar silpnumas ir nepalankios istorinės aplinkybės gali lemti, jog iš praeities paveldimi etniniai pradai lieka neišplėtoti, neįtvirtinti ir nereflektuoti, egzistuoja kaip inertiška etninė „medžiaga“, kurios pagrindu neišsivysto artikuliuota etninė savimonė, juo labiau neatsiranda valstybingumo siekianti politinė valia. Šitaip galima aiškinti tą faktą, jog kai kurios senos tautos (baskai, katalonai, škotai) neturi savo valstybių, kai kurios tautos gyvena keliose (kurdai, osetinai), kai kada politiniu pagrindu suformuotose (korejiečiai) valstybėse.

Tai parodo ypatingą kūrybiškumo svarbą tautų tapsmui ir išlikimui istorinės raidos vingiuose, o kartu duoda pagrindą teorijoms, teigiančioms, jog tautos apskritai tėra sukuriamas, esant tam tikroms aplinkybėms, socialinis darinys, taigi, laikinas reiškiny, neturintis gilesnių šaknų istorijoje, neturintis ir ateities.

Anglų filosofas ir sociologas E. Gellneris aiškina, jog tradicinis požiūris, kad tautos yra natūralus, Dievo duotas būdas žmonėms klasifikuoti – mitas. „Tautos nėra įrašytos į tikrovės prigimtį, jos nėra natūralių rūšių teorijos politinis variantas. O tautinės valstybės nebuvo etninių ar kultūrinių grupių galutinės paskirties apraiška“¹⁵.

Kyla klausimas – iš kokių pradų ir kaip tautos atsiranda? „Egzistuoja vien kultūros, dažnai sudėtingai besijungiančios, pereinančios viena į kitą, iš dalies sutampančios, tarpusavyje susipynusios“ labiau negu tvirtina autorius¹⁶. Ir priduria, jog egzistuoja, nors ne visuomet, ir visokių pavidalų bei dydžių politiniai vienetai. Taigi, pripažįstamas kultūros pirmumas, bet kartu pabrėžiama, kad kultūra ne pati savaime kuria naciją, būtinas politinis matmuo. Tačiau iš kultūros ir politikos dimensijų sutapimo atsiranda ne tauta, o tik nacionalizmas, kuris apibrėžiamas kaip „siekimas padaryti kultūrą ir politinę visuomenę sutampančias, suteikti kultūrai jos politinius namus, ir ne daugiau, kaip vienerius“¹⁷.

Tai vyksta audringu kapitalizmo ir jo suponuoto industrializmo plėtos laikotarpiu. Šiuo metu kultūros įgauna naujo „vieneto“ – nacionalizmo – pobūdį, kuris suprantamas kaip „žmonių grupių organizavimasis į didelius, centralizuotai išlavintus, kultūriškai homogeniškus vienetus <...>“¹⁸.

15 Gellner, E. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai, 1996, p. 84–85.

16 *Ibid.*, p. 85.

17 *Ibid.*, p. 77.

18 *Supra* note 15., p. 64.

Nacionalizmas kuria savo kultūrą – per mokyklas primeta aukštąją kultūrą visuomenei, kurioje anksčiau žemosios kultūros užpildydavo žmonių gyvenimus. Homogeniškumas, raštingumas ir anonimiškumas yra svarbiausi nacionalizmo bruožai. Taigi, nacionalizmas sukuria tautas, o ne atvirkščiai, nacionalizmas „kartais jau egzistuojančias kultūras ima ir paverčia tautomis, kartais jas išranda, o dažnai pamiršta anksčiau buvusias kultūras <...>“¹⁹. Tautas pagimdo nacionalizmas, o ne koks nors kitas aplinkinis būdas, – teigia šis autorius²⁰. Vis dėlto kurti tautas nėra nacionalizmo paskirtis, nacionalizmas yra savitiktis, jis tik kaip žaliavą naudoja kultūrinį, istorinį ir kitokį paveldą. Nacionalizmas įsitvirtina kaip savita valstybinio patriotizmo rūšis, paplinta tik tam tikromis socialinėmis sąlygomis, kurios iš tikrųjų įsigali tik moderniajame pasaulyje, ir niekur kitur.

Tautos – „įsivaizduojamos bendruomenės“?

Šiuolaikiniuose filosofiniuose ir istoriografiniuose diskursuose aptiksime koncepcijų, pagal kurias tautos ne tik sukuriamos, tautos – „išrandamos“. „Tautos visada yra išradimai“, – tvirtina vokiečių filosofas Horstas Kurnitzky²¹ ir teigia, kad istorinė tautų funkcija pirmiausia buvo suteikti tapatybę heterogeninėms socialinėms grupėms, o tai vyksta tapatinantis su tam tikromis politinėmis iliuzijomis. Nors pripažįstama, jog kai kurios iš jų turėjo realų istorinį pagrindą. Istorinis pagrindas yra toks – tam, kad susiformuotų tauta, prireikdavo išorinio priešo, XIX ir XX amžiais Europos tautos buvo socialiniai dariniai, kilę iš karų ir revoliucijų, iš pasipriešinimo okupacijoms. Europos tautos atsirado iš karų prieš imperinius Napoleono siekius, Balkanų tautos – iš karų prieš Osmanų imperiją. „Ir prancūzų tauta gimė iš revoliucijos, kurią galima apibūdinti ne kaip tęstinumą, bet labiau kaip lūžį, atsisveikinimą su praeitimi, atvėrusį erdvę naujiems laikams“²².

Tautų atsiradimo kaip socialinės kūrybos rezultato idėją savaip interpretuoja anglų filosofas Benedictas Andersonas. Jis rašo: „Taigi, remdamasis antropologinėmis nuostatomis, siūlau tokį nacijos apibrėžimą: tai įsivaizduojama politinė bendruomenė – ir įsivaizduojamai iš prigimties ribota, ir suvereni“²³ ir pabrėžia, jog būtų trumparegiška suvokti šias bendruomenes kaip „tiesiog išaugusias iš religinių bendruomenių, dinastinių karalysčių ir jas pakeitusias“²⁴.

Kalbėdamas apie priežastis, įgalinusias ir nulėmusias tokios kūrybos galimybę, Andersonas pažymi kapitalizmo ir spaudos technologijos reikšmę. Abu šie veiksniai sukūrė prielaidas atsirasti naujo tipo įsivaizduojamai bendruomenei, kurios pamatinė morfologija paruošė dirvą šiuolaikinei nacijai²⁵. Įvairiais prancūzų, anglų ar ispanų dialektais kalbėję žmonės pradeda suprasti vienas kitą naudodamiesi spauda ir laikraščiais. Šitaip jie

19 *Supra* note 15, p. 84–85.

20 *Ibid.*, p. 95.

21 Kurnitzky, H. *Necivilizuota civilizacija*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2004, p. 64.

22 *Ibid.*, p. 65.

23 Anderson, B. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 21.

24 *Supra* note 23, p. 37.

25 *Ibid.*, p. 62–63.

pamažu suvokia, kad šimtai tūkstančių žmonių priklauso jų konkrečios kalbos laukui, ir tai, kad tam laukui priklauso tikrai tie šimtai tūkstančių ar milijonai²⁶. Nacija, laikoma tiek istorine lemtimi, tiek kalbos dėka įsivaizduojama bendruomene, yra atvira ir uždara vienu metu²⁷. Vis dėlto, pripažįsta šis autorius, nūdienos politiniame gyvenime tautiškas yra universaliausiai įteisinta vertybė, todėl „taip ilgai pranašauta „nacionalizmo eros pabaiga“ dar negreit išaus“²⁸.

Su spauda, kaip vienu jo ramsčių, nacionalizmą sieja ir medijų problematikos autoritetas kanadietis McLuhanas, pastebėdamas, kad pastaruoju metu spauda turi veržlų varžovą – elektronines medijas, kurių plėtra daro poveikio ir nacionalizmo būklei. Dalyko esmė yra medijų greitis. Kaip Renesanso laikais spausdinimo ir spausdinto žodžio plitimo greitis kartu su rinkos ir prekybos raida lėmė, kad nacionalizmas atrodė natūralus ir naujas, taip elektroninių medijų plėtra gali daryti visiškai priešingą poveikį²⁹. Senosios lietuvių kultūros tyrinėtojas archeologas Jonas Puzinas skiria tris istorinius lietuvių tautinės savimonės – patriotizmo – kaitos tarpsnius: pagoniškąjį, valstybinį, tautiškąjį³⁰. Reikia pasakyti, kad tautiškoji, arba modernioji, lietuvių tapatybė bei jos savimonė plėtojosi pagal „rytietiškojį“ modelį – rėmėsi kalbine kultūrine tapatybe, istorinės atminties skaidrėjimu. Atkūrus nepriklausomą valstybę, ir 1918 m., ir 1990 m., tauta konsolidavosi ir pilietine bei valstybine, taigi vakarietiškąja, prasme.

Išvados

Pagal tradicinę tautos sampratą, kuriai turėjo poveikio vokiečių romantizmas ir klasikinė filosofija, tauta, tautiškas yra pirmą kartą žmogaus būties duotybė.

Prancūzijos didžiojoje revoliucijoje iškilo politinė tautos samprata, teigianti, kad tautą (naciją) sukuria valstybė ir jos įstatymai, tuo tarpu Vokietijoje įsitvirtino tautos pirmumo valstybės atžvilgiu nuostata.

XX a. moksle vyrauja požiūris, kad tautiškas iškilimą istorijoje lėmė politiniai motyvai bei raštingumo plitimas, vykęs feodalizmo irimo ir kapitalizmo kilimo laikotarpiu. Tautiškas transformavosi į nacionalizmą, tai teikė argumentų teorijai, kad tautas kuria nacionalizmas.

Pastarąsias sampratas kvestionuoja koncepcijos, teigiančios, kad tautos yra sukuriamos kultūros ir politikos pagrindu. Šios koncepcijos, savo ruožtu, yra kritinių svarstymų objektas.

Dabarties humanitariniuose ir socialiniuose moksluose varžosi kelios teorijos, skirtingai aiškinančios etninės kultūros ir socialinės politinės veiklos santykį tautų istorijoje.

26 *Supra* note 15, p. 60–61.

27 *Ibid.*, p. 165.

28 *Ibid.*, p. 18.

29 McLuhan, M. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 176.

30 Puzinas, J. Lietuvių tautinės savimonės raida ir tautinės srovės susidarymo pradmenys. *Lietuvių tauta, II*. Vilnius, 1998, p. 14–15.

 Literatūra

- Anderson, B. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Brubaker, R. *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*. Vilnius: Pradai, 1998.
- Gellner, E. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai, 1996
- Hobsbawn, E. J. *Nations and Nationalisms since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Jovaiša, E. *Aisčiai. Kilmė*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas. Lietuvos mokslų akademija, 2012.
- Kurnitzky, H. *Necivilizuota civilizacija*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2004.
- Kuzmickas, B. *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
- McLuhan, M. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Poetika ir literatūros estetika. Nuo Aristotelio iki Hegelio*. Sudarė ir įvadą parašė V. Zaborskaitė. Vilnius: Vaga, 1978.
- Puzinas, J. *Lietuvių tautinės savimonės raida ir tautinės srovės susidarymo pradmenys. Lietuvių tauta, II*. Vilnius, 1998.
- Ruso, Ž. Ž. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1979.
- Smith, A. D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai, 1979.
- Wandycz, P. S. *Laisvės kaina. Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*. Vilnius: ALK/Baltos lankos. 1997.
-

THE CONCEPT OF THE NATION – THE SHIFT OF PARADIGMS

Bronislovas Kuzmickas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article deals with the problem of the paradigmatic changes of the concept of nation, which was going on in the period from the end of the 18th and 19th centuries up to the present time. The ideas of German Romanticism and philosophy as well as those of French Enlightenment created the conceptual background of the traditional understanding considering the nation to be a part of the primeval structure of humankind. French Revolution gave birth to the political concept of nation. In the social sciences of the 20th century, the view dominates that basic circumstances of the appearance of nation in history as a historical subject have been political motives and cultural integration of society stimulated by the spread of the press media and literacy of the population, which took place in the period of disintegration of the feudal multicultural empires and the emergence of the modern national states. The process manifested itself mainly in two different formats: according to the “western” format the nation is defined by the state; according to the*

“eastern” format, the state is created by the nation. Under the influence of these factors, the nationality as such was transformed into nationalism as a certain form of patriotism. Theories held by some scholars are that nations were created or even “invented” as communities of imagination.

Keywords: *nation, state, history, tradition, creation.*

Bronislovas Kuzmickas, *Mykojo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: vertybės, individualas, kultūra, religijos filosofija, filosofijos istorija.*

Bronislovas Kuzmickas, *Mykolas Romeris University, Institute of Humanities, Department of Philosophy, Professor. Research interests: values, individual, culture, philosophy, history of philosophy, religion.*